

ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В.М. КОРЕЦЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ПИТАННЯ
АГРАРНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ**

Київ - 2003

УДК 349.422
ББК Х 626.5
С 88

Рекомендовано до друку
Вченою радою Інституту держави і права
ім. В.М.Корецького НАН України
(протокол № 7 від 24 червня 2003 р.)

Рецензенти:

В.З. Янчук, академік АПрН України, доктор юридичних наук, професор;
Н.Р. Малишева, член-кореспондент АПрН України, доктор юридичних наук

Організаційно-правові питання аграрної реформи в Україні: Монографія / Кол. авторів. За ред. В.І. Семчика. - К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. - 280 с.

ISBN 966-02-3095-8

Розглядаються правові питання аграрної політики, аграрної і земельної реформ в Україні, роздержавлення аграрної економіки, приватизації державного майна і землі, трансформації колгоспної власності у власність колективних сільськогосподарських підприємств, а останніх - у власність фермерських господарств, сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів, інших приватних форм сільськогосподарського виробництва. Висвітлюються правові питання паювання землі колективних сільськогосподарських підприємств, оренди земельних ділянок, а також питання організації та діяльності сільськогосподарських товаровиробників в умовах ринкової економіки, кооперації, інвестиційних і договірних відносин, протидії злочинності в АПК.

Для викладачів і студентів вищих юридичних і сільськогосподарських закладів освіти, працівників органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, сільського господарства, усіх, хто цікавиться проблемами аграрної реформи в Україні.

Колектив авторів:

Семчик В.І., доктор юридичних наук, член-кореспондент НАН України, академік АПрН України — передмова, розділ 1, післямова
Кулинич П.Ф., кандидат юридичних наук — розділ 2
Погрібний О.О., доктор юридичних наук, член-кореспондент АПрН України, професор;
Пащенко О.М., кандидат юридичних наук — розділ 3
Проценко Т.П., кандидат юридичних наук — розділ 4
Сонюк В.А., науковий співробітник — розділ 5
Поліводський О.А., кандидат юридичних наук — розділ 6
Берлач А.І., доктор юридичних наук, професор — розділ 7

ISBN 966-02-3095-8

ББК Х 626.5

© Колектив авторів, 2003

Курс на проведення економічної, у тому числі аграрної і земельної реформ, був проголошений у законах "Про економічну самостійність Української РСР" (1990), "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" (1990, 1992), "Про сільськогосподарську кооперацію" (1997), в Земельному кодексі України (1990, 1992, 2001) та інших актах законодавства. Право приватної власності громадян і юридичних осіб, комунальної і державної власності на землю, майно, результати інтелектуальної, творчої діяльності закріплено в Конституції України.

З метою реалізації концептуальних засад аграрної і земельної реформ було прийнято низку законів України, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України.

До прийняття Конституції України законами визнавалась приватна, колективна і державна форми власності. При цьому державна власність поділялася на загальнодержавну і комунальну власності. Конституцією України колективна власність не закріплена, а власність громадян і юридичних осіб у теорії цивільного права і літературі, окремих законодавчих актах нині розглядається як приватна власність. Не вживається термін "загальнодержавна власність", а "державна", "комунальна" власність розглядаються як однопорядкові, рівноправні форми власності. Одночасно Господарський кодекс України передбачає можливість створення підприємств на колективній власності.

У законах із питань економіки, сільського господарства і землі закладені концептуальні засади аграрної політики, аграрної і земельної реформ, зокрема роздержавлення економіки, а також приватизації державного майна і землі, відродження особистих селянських і фермерських господарств як найпоширеніших у світі видів приватних сільськогосподарських підприємств, а також сільськогосподарських виробничих та обслуговуючих кооперативів, захисту прав вітчизняного сільськогосподарського товаровиробника, перебудови форм державного управління АПК в умовах ринкової економіки, державного регулювання аграрних і земельних відносин.

Основне завдання аграрної і земельної реформ полягало в тому, щоб перевести радянську планово-регулюючу економіку на ринкову,

адміністративно-командні методи державного управління замінити організаційно-функціональними методами регулювання суспільних відносин, які застосовуються в ринковій економіці.

У процесі аграрної реформи колгоспи і більшість радгоспів були реорганізовані в колективні сільськогосподарські підприємства (КСП). У цих підприємствах було проведено паювання майна, колективних земель із визначенням кожному членові КСП умовної частки (паю) землі у вартісному виразі і кадастрових гектарах без виділення цих часток у натурі (на місцевості).

Оскільки КСП не стали ефективними і рентабельними підприємствами, вони протягом 2000-2002 рр. були ліквідовані або реорганізовані в інші форми приватного господарювання, зокрема в сільськогосподарські кооперативи і господарські товариства.

В процесі аграрної і земельної реформ мали місце як позитивні результати, так і прорахунки. До позитивних необхідно віднести злам радянської системи аграрного виробництва, переведення його на приватні форми господарювання. Оскільки Україна зробила європейський вибір і в майбутньому планує вступити до світової організації торгівлі та Європейського Союзу, то без приватизації аграрного сектору економіки цього досягнути було б неможливо. Таким шляхом йде і Російська Федерація.

До негативних сторін реформування можна віднести непослідовність і гальмування реформ, неоднозначне ставлення до вибору організаційних форм господарювання приватного типу. В перші роки державні органи заохочували відродження селянських (фермерських) господарств, а надалі чомусь послабили до них увагу і стали орієнтуватися на приватні сільськогосподарські підприємства. Однак фермерські господарства як справжні приватні підприємства ділити на дві відокремлені форми господарювання некоректно і недоцільно. Як засвідчила практика, до приватних стали належати підприємства, створені колишніми керівниками КСП, які довели до збитковості більшу кількість підприємств і не стали справжніми організаторами сільськогосподарського виробництва в ринкових умовах. У процесі реалізації аграрної політики і проведення реформ вони у деяких випадках не забезпечили дотримання рекомендованих методик приватизації майна і землі, демократичних процедур справедливого розподілу колективної власності. Внаслідок цього у деяких підприємствах були порушені права членів КСП, що й досі породжує конфліктні ситуації.

Ці та інші питання є предметом дослідження науково-дослідної теми "Організаційно-правові проблеми забезпечення розвитку АПК України", яка розроблялась у відділі правових проблем аграрного, земельного та екологічного права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. В дослідженні окремих аспектів теми брали участь науковці Одеської національної юридичної академії та Національної академії внутрішніх справ України.

У монографії узагальнено результати наукового дослідження. Так, у розділі "Правові аспекти аграрної політики" із використанням здобутків аграрної економічної науки розкриваються зміст аграрної політики України, порядок її формування і реалізації. В узагальнюючому вигляді аграрна політика розглядається як наука державного управління в аграрній сфері, яка охоплює як загальноекономічні і правові наукові досягнення, так і особливості аграрної науки, зокрема аграрної економічної науки, а також науки аграрного і земельного права. Аграрна політика в Україні відображає ці наукові досягнення як такі, що сприймаються органами державної і виконавчої влади і впроваджуються у формах і методах, властивих для кожної з гілок влади.

Виходячи з основоположних аспектів аграрної політики, в монографії розглядаються правові проблеми земельної реформи і правового забезпечення роздержавлення аграрної економіки і приватизації в АПК, становлення приватного сектору в сільському господарстві. В окремому розділі досліджуються правові засади становлення і розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні в умовах аграрної реформи. Автори обґрунтовують, що сільськогосподарські виробничі кооперативи поряд із фермерськими господарствами в умовах України є найбільш ефективними і доцільними формами господарювання. Спеціальний розділ присвячено висвітленню питань державно-правового регулювання інвестиційних відносин в АПК. Провідне місце в монографії займають питання правового регулювання реалізації сільськогосподарської продукції, зокрема договірні форми реалізації сільськогосподарської продукції, біржової торгівлі, заставних закупівель зерна, закупівлі для державних потреб, ціноутворення тощо.

В процесі аграрної реформи в АПК, як і в інших сферах економіки, мають місце такі негативні явища, як зловживання службовим становищем, корупція, хабарництво, розкрадання державної і колективної власності, порушення правил паювання і приватизації майна і землі, інші правопорушення, які підривають основний зміст аграрної політики та аграрної реформи. Приділяючи належну увагу боротьбі з цими явищами, в монографії показуються основні тенденції вчинення правопорушень в аграрній сфері та їх причини, пропонуються шляхи їх запобігання та боротьби з ними. Виходячи з цих міркувань, цим питанням присвячено її окремий розділ.

Колектив авторів висловлює щирю подяку всім тим, хто сприяв науковим дослідженням, зокрема С.М. Рижукі — міністру аграрної політики України; А.С. Даниленку — голові Держкомзему України; С.Г. Бабенку — голові Укоопспілки, академіку УААН; П.Т. Саблуку — директору Інституту аграрної економіки УААН; Ю.С. Шемшученку — директору Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, академіку Національної академії наук України і Академії правових наук України.

